Jacques Lacan

FALLUS'UN ANLAMI

AFA FELSEFE YAZILARI ANSİKLOPEDİSİ

Felsefe Yazıları Ansiklopedisi: 4
AFA – Yayınları: 288

ISBN 975 – 414 – 250 – 5

Ekim. 1994

Jacques Lacan ın bu kitapta yer alan yazısının ozgün başlığı *La Signification du phallus, Die Bedeutung des Phallus*'tur. Yazarın *Ecrits II* (Editions du Seuil: Paris 1971) adlı kitabının 103-115. sayfalarından çevrilmiştir.

Yayıma Hazırlayan: **Onay Sözer**

© AFA Yayıncılık A.Ş.

© Turkçe çeviri hakları
AFA Yayıncılık A.Ş. ye aittir.

Dizgi: AFA Yayıncılık A.Ş.
Baskı: Özener Matbaası
Cilt: Guven Mucellithanesi
Kapak: Özgün Ofset

AFA Yayıncılık A.Ş.. İstiklal Cad. Bekar Sok. No 17
Beyoğlu – İSTANBUL
☎(212) 245 39 67 – Faks: (212) 244 43 62

Jacques Lacan

FALLUS'UN ANLAMI

Çeviren:
Saffet Murat Tura

AFA
YAYINLARI

İçindekiler

Saffet Murat Tura
Önsöz: "Olmak'ta Eksik"
Lacan'da Kastrasyon ve Narsizm 7

Jacques Lacan
Fallus'un Anlamı. Die Bedeutung des Phallus 39

ÖNSÖZ

"Olmak'ta Eksik"

Lacan'da Kastrasyon ve Narsizm

Ünlü Fransız psikiyatr ve psikanalist Jacques Lacan (1901-1981) ya da Amerikalıların hafif alaycı bir tonda taktıkları lakap ile "Fransız Freud", mirası kolayca değerlendirilemeyecek bir yazardır. Adı, "çağımızı en çok etkileyen psikiyatrlar" listesinde ön sıralarda yer almasına rağmen böyle bu. Kimileri yere göğe koyamaz onu; bazı basit denklemlerini sloganlaştırarak çarpıcı bir şeyler söylemeye çabalar, Lacan'ı putlaştırırlar. Başkaları ise, özellikle psikoterapi pratiğine gerçekten ne kattığını sorgulayarak küçültür onu Böyle bir ortamda sağduyu ile Lacan'ı değerlendirmek güçleşir.

Kanımca bir yazarı incelemeye başlarken, onu çağının içinde ve özellikle çağıyla polemik halinde ele almak gerek. Şüphesiz bir yazar, hele Lacan gibi bir kuramcı yalnızca bu polemiklere indirgenemez; ben burada sadece bir giriş kolaylığından söz ediyorum.

Lacan sadece psikiyatri ve psikanaliz alanında değil, felsefe ve antropoloji alanlarında da etkili olmuş

ve bu alanlardan etkilenmiş bir psikaytrdır. Özellikle Levi-Strauss'un yapısal antropolojisinden ve yapısalcı dilbilimden etkilendiği söylenir ki. doğrudur. Bu konuyu ayrıntılı olarak başka bir yerde[1] ele aldığımdan burada söz etmeyeceğim.

Lacan'ı önce etkili olduğu kültürel-felsefi çerçevede ele alalım. Lacan felsefenin yaşamın içine girdiği, neredeyse herkesin filozof olduğu bir altın çağda Paris'te yaşadı. Dönemin etkili dünya görüşleri Marksizm ve varoluşçuluktu. Jean-Paul Sartre varoluşçuluğun öncülüğünü yapıyor, bu felsefeyi Marksizmle ilişkilendirmeye çalışıyordu. Lacan'ın da politik tavrının "sol"a yakın olduğu düşünülebilirse de, bunun biricik kanıtı, adının birlikte anılmasına ses çıkartmadığı öteki adların Levi-Strauss, Althusser ve Foucault *gibi* "sol"*da* yazarlar olmasıdır.

Ancak Lacan, Descartes'çı düşünceye ve onun bir uzantısı olan Sartre varoluşçuluğuna karşı bazen açık, bazen örtük bir tavır almıştır. Özneyi özgür seçimin öznesi olarak gören Sartre varoluşçuluğuna karşı, simgesel yapıların insan üzerindeki belirleyiciliğini çıkarır. Lacan'a göre dilin özneden bağımsız işleyen yapıları vardır; özne de adeta oraya "iliştirilmiştir". (Burada Lacan'ın dilbilim karşısındaki tavrı da çıkar ortaya: dil durağan bir yapı değil, işleyen bir yapıdır.) Sartre'ın "varoluşçuluk bir hümanizmadır" sloganının karşısına seminerlerinde "psikanaliz bir anti-hümanizmdir" denklemiyle çıkar.

Althusser de kendi tarafından aynı şeyi Marksizm için söyleyecektir.

Bugün Lacan'ın bu yönlerini fazla sivri. üstelik psikanaliz bilimine hiçbir şey katmamış aşırılıklar olarak değerlendirebiliriz. Ne çare, polemikler insanı sivriltir. Slogan savaşının gerçek dayanaklarına baktığımızda Lacan tarafında "rüyaların dilinin" Freud'a öğrettiği şeyi buluruz. Rüya, bilinçdışının soylemi. öznenin seçtiği değil. maruz kaldığı bir şeydir. Ve Lacan. Freud'un bilinçdışının işleyişi hakkında ileri sürdüğü mekanizmaların aynen dilde de bulunduğunu gösterir. Esas buluşu budur. Kanımca buradan hareketle Lacan'ın ulaştığı sonuçlar hayli tartışmalıdır.

Lacan ı daha iyi konumlandırmak bakımından onu bir de psikanaliz çerçevesinde ele alalım. Psikanaliz Fransa'ya geç girdi. Daha önce İngiltere'ye girmiş, hızla yükselmiş ve hızla düşüşe geçmişti. Bu ülkede Melanie Klein'ın geliştirdiği kuramın önemi bugün Amerika'da yeniden keşfediliyorken acaba niye böyle olmuştu? Yanıtlamak güç. Ama öyle görünüyor ki temel sorun, ki Amerika'da da bir dönem aynı sorunla karşılaşıldı, psikanalizin zengin kuramsal gücünün vaat ettiği teknolojik başarıyı gösterememesi gibi duruyor. Açıkçası psikanaliz tedavi tekniği olarak vaat ettiği başarıyı gösteremedi bu dönemde. Yine psikanaliz çerçevesinde kalan ama Freud'dan çeşitli yönlerde uzaklaşan yeni okullar türedi: sosyo--kültüralistler, Ego psikolojisi, nesne ilişkileri kuramı.

Lacan bu "sapma"lar karşısında "ortodoks" bir çizgiyi savundu: Freud'a geri dönmek. Amerika'da psikanaliz yozlaşmıştı Lacan'a göre; teknoloji halini almıştı.

Freud'a geri dönmek! İyi de, hangi Freud'a? Lacan'a yakından bakarsak "yapısal kuram"dan (id-ego-süperego kuramı) uzak olduğunu görürüz. Özellikle "Rüyaların Yorumu", "Schreber Vakası", "Metapsikoloji'deki Freud ön plana çıkar; yani 1900-1915 arası erken Freud. Bu dönemde Freud'un temel sorunsalı bilinçdışı, bilinçdışı çocukluk karmaşaları, bilinçdışının işleyiş mekanizmaları ve bastırma mekanizmasıdır. Lacan böylece psikanalizi "bilinçdışının bilimi" olarak ilan edecektir.

Sanırım Lacan polemikçi mizacı nedeniyle 1970'lerin sonlarında Amerika'da psikanalizin "rönesans"ı diyebileceğimiz büyük gelişmeyi önceden görebilme şansını elden kaçırmıştı. Gerçekten de son 15-20 yıldır gerek kuram gerek pratik alanda başdöndürücü gelişmeler yaşanıyor. Psikanalizden türeyen okullar bir taraftan psikiyatri içinde "organik görüş"le barışırken (Kernberg), bir taraftan da daha varoluşçu çizgilere uzanıyor (Kohut). Artık kimse bilinçdışına bastırılmış çocukluk karmaşalarını doğrudan patojen (hasta eden) etken olarak görmüyor. Psikanalitik psikoterapiler giderek bir "karakter analizi" haline geliyor. Klasik teknikte büyük değişiklikler söz konusu. Her ayrı karakter yapısı çerçevesinde ayrı tranferans

reaksiyonları (aktarma tepkimeleri) ayırt ediliyor. Tanı, tedavi ölçütleri gelişiyor. Zaten bilim de soyuttan somuta, yalından karmaşığa doğru yükselmez mi?

İşte Lacan psikanalizi "bilinçdışının bilimi" olarak görüp, kendini bastırılmış çocukluk karmaşaları ile sınırladığı ölçüde, bugünden geriye bakıldığında verimsiz bir kuramcı gibi gözüküyor. Acaba gerçekten böyle mi? Biraz daha yakından bakmanın zamanı geldi.

O halde şunu itiraf ederek başlamak zorunda kalıyoruz: Lacan daima "bilim"den, "klinik gerçeğinden" dem vurmakla beraber, dem vurduğu alanın hakkını asla ver(e)medi. Çünkü dem vurulan alan, kabaca bilimsellik diyelim buna, laf ile gerçeklik arasında sıkı bir ilişki gerektirir. Oysa Lacan'ın lafı ile gerçeklik (burada psikanalitik gerçeklik) arasında sadece gevşek bir ilişki var. Psikanalizin "birincil süreç" düşüncesinin, ya da "dinamik bilinçdışı"nın bilimi olması da bu gevşekliği bilimsel bir hafiflikten ayırt etmeye inandırıcı bir gerekçe sağlayamaz: "divan"da bilim yapılmaz.

Lacan'ın sözünün bulutsu hafifliğini belgelemek ve "Fallus'un Anlamı"na bir anahtar vermek için aşağıdaki karşıtlıklara göz atmayı öneriyorum:

imleyen	etkin	fallus	öteki	bilinçdışı	dil
imlenen	edilgin	arzu	özne	bilinç	insan

Lacan elinizdeki metinde bu karşıtlıklardan neredeyse "serbest çağrışım" zincirinde metaforik bir kolay geçişle faydalanırken, ruhumuzda psikanalitik açıdan fallus'un anlamına dair bir "yankı" bırakmakla yetiniyor. Bu kolay geçişi haklı gösterecek kanıt (sanırım bu önsöz tamamlandığında tam olarak anlaşılmış olacak), anlatımını gene Lacancı analitik fenomonolojide bulan temel bir varsayımdır aslında: insani arzu Öteki'nin arzusunun arzusudur; insan arzulanmayı arzular. O zaman ilk bakışta güç gibi gözüken şu denklem ortaya çıkar: insan kendini ancak dilde, yani Öteki'nin nezdinde gene Öteki tarafından ona dayatılan bu yabancı ortamda, kendine yabancı(laşmış) olarak imleyebilir. İşte Lacan'a göre bu ötekileşme, bu yabancılaşma bilinçdışının koşuludur. Böylece özne kendini imlerken temelde Öteki'nin arzusunu dile getirir. Öteki'nden (örneğin öznenin dile maruz kaldığı, kendini onun söyleminin içinde bir imleyen ile imlediği ilk insan olan -"anadili" kavramının tüm çağrışımlarını da barındırmak üzere- anneden) devraldığı bu alet (dil) sayesinde, annenin arzusunun annenin fallus (alet) yoksunluğuna bağlandığı kritik gelişim aşamasında, bilinçdışı "simgesel" kastrasyon karmaşasının da temeli atılmış olur. Ancak aşağıda görüleceği gibi, Lacan'ın "imgesel kastrasyon" olarak nitelediği klasik Freud'cu karmaşadan daha derin ve temel bir "narsistik" karmaşadır bu simgesel kastrasyon. Böylece Öteki, Öteki'nin nez-

di, dil ve bilinçdışı, fallus imleyeni çevresinde dengelenmeye çalışılan kısmi bir eşitlik kazanır.

Fakat gene de bu lafın psikanalitik gerçeğin hangi özel noktasında kesin temas alanı bulduğu sorunu, bulutsu hafifliğin tül perdesinde kendini gözlerden saklayarak bir gizem kazanıyor.

O halde Lacan'ı yakmalı mı? Birisine bir zararı olur diye değil de, belki kimseye bir faydası dokunmaz diye. Öyleyse şimdi artık, belki onu pek sevdiği gizeminden koparmak pahasına, Lacan'ın değer verdiğim katkısından söz etme noktasına geliyorum.

İlk olarak, Lacan'ın lafının klinik gerçekle özel temas alanlarının bulunmadığı tamamen doğru değil Söz konusu ilişki alanları sayıca az olmakla birlikte önemlidir. Bunlardan ilki, analitik ağırlığına ilk kez Lacan'ın işaret ettiği "ayna evresi"dir.[2] Tamamen farklı bir epistemolojik çerçeveden konuşmasına rağmen "narsistik durumlar" konusunda en ayrıntılı çalışmayı yapmış ve bu ciddi klinik duruma ilişkin özgün "aktarma tepkimeleri"ni (transferans reaksiyonları), bu tepkimelerin çözülme noktalarını, sistematik yorum çalışmasının kişiliğin ve aktarma tepkimesinin hangi hattından gidilerek yapılması gerektiğini, bu olgularla çalışan terapistin stratejik ve taktik yaklaşımlarının temelinin ne olması gerektiğini en ince ayrıntılarına kadar tanımlayan Amerikalı psikiyatr ve psikanalist Kohut, Lacan'a olan borcundan söz ediyor ise[3] bu şüphesiz, narsizm fenomeninin "ayna evresi" kavra-

mı sayesinde daha kolay anlaşılabilir bir boyut kazanmış olmasındandır.

İkinci olarak, Lacan analitik gerçeklik, yani "birincil süreç düşüncesi" ya da "dinamik bilinçdışı" konusunda Freud'un öncelikle rüyaların analizi (bu yazıda "öteki sahne") ile ilişkili olarak ortaya koyduğu "yer değiştirme" ve "yoğunlaştırma" mekanizmalarını doğrudan doğruya dilbilimsel "metonimi" ve "metafor" kavramlarına çevirmekle yeni bir alan açmış oluyor. "Birincil süreç düşüncesi" ile çalışan terapiste çeşitli olanaklar sağlayan bu teknik kolaylığın diferansiyel matematiğin fizik alanına getirdiği kolaylıkla karşılaştırılabilir olduğunu düşünmek belki abartılı olur. Ama herhalde Lacan'ın yapısalcı bir vurguyla metafor ve metonimiye olanak veren şeyi, yani "ayıklama" ve "eklemleme" ile çalışan dili, Öteki ile ilişkinin geçtiği yabancının nezdi olarak gördüğü her zaman bilinçdışını da görmesinin, böylece ikincil süreç düşüncesini (ve Ego'yu) bir epifenomene dönüştürmesinin, bize yeni bir bakış tarzı sunmaktan öte bir yarar sağladığını düşünmek daha da abartılı olur.

Ancak sanırım Lacan'ın ününe layık olduğu temel nokta, analitik kuram ve tekniğe bu katkılarıyla sınırlı değil. Lacan'ın gerçek değeri, onun hangi koşulda dinlenmesi gerektiğinde yatıyor. Lacan elbette ki herkese, ama her şeyden önce klinisyenlere konuşur: kuramın ayrıntılarının bilindiğini varsayar. Onlardan beklediği dinleme de kendisini bir kuramcıyı din-

ler gibi dinlemeleri değil, bir hastayı dinler gibi dinlemeleridir. Yani terapist o "eşit olarak dağılmış martı uçuşu dikkati" ile hastanın lafına kulak verirken, arka planda bir müzik gibi Lacan'ın söylemini de dinleyecek. İşte o zaman, her terapist zaten alışık olduğu bu dinleme tarzıyla Lacan'ın gerçek anlamını bulacak. Şüphesiz bu dinlemeyle her terapist farklı bir dille anlatacağı kendi "yorumu"nu bulur. O halde ben Lacan'da ne buldum? Önsözün bundan sonrası "yorum – açıklama" gibi ağır bir sorumluluk taşıyor.

Klinik deneyimim bana, ilk kez Freud'un belki eksik bir biçimde dile getirdiği şu gerçeği bir kez daha gösterdi: insan cinselliği göründüğü her yerde utanç, küçük düşme, sevgiyi kaybetme korkuları, bilinçdışı suçluluk duyguları, cezalandırılma korkusu ve arzusu, pişmanlık, kaygı, sıkıntı, bağımlılık isteği ve korkusu ikilemi, kadiri mutlaklık iddiası ve muhtaç olma çelişkisi, haset, rekabet, hüsran, ruhi çöküntü, şiddet ve hatta bilinçdışı adam öldürme arzuları istekleri ile eşleşmiş olarak ortaya çıkar. Analitik bir çalışmada öznenin dile getirdiği ve çalışmanın temel konularını oluşturan bu materyal kimi kez (cinsler arasında her türlü ilişkiyi de içine alacak anlamda) cinselliği ne ise o olacak şekilde yalnız bırakır gibi görünse bile, bu ancak yaşamın ayrı alanlarının aynı sıkıntıları taşıması koşuluyla gerçekleşebilir. Burada açıkça bir "metonimi"den söz ediyorum. Daha da ilginç olan, bazen bu tonlarını kaybetmiş bir cinselliğin, çekiciliğini de yitiriyor gibi gözükmesidir.

"Birincil süreç düşüncesi"nde abartılı ve boğucu tonlar kazanan bu konular. ruhi hastalığın insan türüne özgü evrenselliğini de dile getirir. Sören Kierkegaard tamamen farklı bir nedenle de olsa "insan olmak ölümcül hasta olmaktır" demişti. Bu hastalıklı soyun kendi cinsinin cinselliğine ulaşması niçin sözcüğün en geniş analitik anlamında bir kastrasyonla eşleşmek zorundadır? İşte psikanalizin teorik ve pratik bır zeminde ilk kez bilimsel olarak sormak başarısını gösterdiği sorunların ilklerinden biri budur.

Bu soruya verilebilecek "ailenin düzeni", "sosyal baskı" türünden her türlü yanıt ancak süreci açıklayabilir. zorunluluğu değil. Lacan ise tamamen Freud'cu bir çerçeveden konuşurken, inanılmaz bir kıvraklıkla kastrasyonun "olmak" boyutunu; yani insan türüne özgü adeta psikanalitik bir "varoluş" sorunu olarak "narsistik kastrasyon" diyebileceğimiz "trajik" boyutunu da ele alır. (Elbette ne "varoluş" sorunu ne de "narsistik kastrasyon" kavramları Lacan'da geçmez. Bunların benim yorumum olduğunu bir kez daha kaydetmeliyim.) Freud'un kabaca erkekte "penisin kesilmesi tehdidi", kadında ise "penis haseti" başlıkları altında ele aldığı penise "sahip olmak" ile ilgili imgesel sıkıntılara denk düşen karmaşa, Lacan'da daha da derinde dil ile devreye giren "simgesel" bir "olmak" sorunsalına bağlanır. Lacan'da kastrasyon sadece –imgesel– bir penisin kesilmesi tehdidi değildir; "fallus olmak"tan, yani her iki cins için de Öte-

ki'nin arzusunun nesnesi olmaktan yoksun olmaktır. Ve imleyen bir şeyi yokluğu zemininde, yani o şeyin yokluğunda onun yerini tutmak koşulu ile imlediği içindir ki fallus imleyen konumuna yükselir. Bu durumda henüz Oidipus öncesi bir aşamadan da söz ediyoruz. Bize biraz sonra "Fallus'un Anlamı"nı verecek anahtardan, yani "utanç"tan da bahsetmenin zamanı geldi: günümüzde analitik literatürde kesin egemenliğini kuran Amerikalılar karşısında Fransızların bence hâlâ başarıyla savunduğu en önemli tezlerden birine göre Oidipus öncesi kökenli olduğu düşünülen utanç ve küçük düşme korkuları Oidipus dönemine ait suçluluk duyguları ve cezalandırılma korkularından ancak teorik bir müdahale ile ayrılabilir, fenomonolojik olarak ayırt edilmesi ise olanaksızdır. Bu tez, Oidipus öncesi ile Oidipus'un, utanç bağlamında nasıl içiçe geçtiğini göstermesi bakımından ilginçtir.

Daha açık olalım. "Birincil süreç düşüncesi" ile uğraşan bir tedaviye diğer yaklaşımlar karşısında ayrıcalıklı statüsünü veren, insanın düşünmediği düşüncelerinin (yaşatılamadığı yaşantılarının, deneyimlemediği deneyimlerinin) olmasıdır. Bir düşüncenin fenomonolojik varlık koşulu düşünülmesi olduğuna göre, düşünülmeyen düşünce ne kadar paradoksal görünse de analitik deneyimin insan doğası hakkında ortaya koyduğu ilk olgudur. Eğer insan bazı düşüncelerini düşünmüyor ise, ister kaygı ister ruhi çökün-

tü şeklinde yaşanacak olsun, belli bir ruhi acıdan kaçınmak içindir bu. Bir düşünceyi düşünmemenin yegane yolu, analizin kaydedebileceği kadarıyla, başka bir düşünceyi düşünmektir. İşte Freud'un "metapsikolojik" açıdan[5] "bilinç" (ya da "önbilinç") alanında bir yatırım çekilmesi ve bir karşı yatırım uygulaması şeklinde ya da Lacan'ın bir imleyenin kendisiyle aynı paradigmatik düzeyde bir başka imleyenle temsil edilmesi, yani metafor şeklinde[6] denklemini kurduğu "bastırma" ancak dil sayesinde, yani birbirinin yerini alan öğeler sistemi sayesinde olanaklıdır. "Dil, bilinçdışının koşuludur" der Lacan.

Eğer düşünülmeyen düşünce öznenin nevrotik ıstırap pahasına belli bir ruhi acıdan kaçınmasını (nevroz teorisinde "birincil kazanç" denen şeyi) sağlıyor ise, o zaman analitik süreç bir kefaret ödeme süreci oluyor. Çünkü bu süreç insanın kendi korktuğu, kaçındığı karşıt arzularla yüklü, saçma, sapkın, suçlu, akıldışı, gerçeklik dışı, bastırılmış yanıyla, birincil süreciyle bütünleşmeye çalışma sürecidir. Düşünülmeyen düşünce her şeyden önce bir başkası ile paylaşılamayan düşünce ile ilişkilidir ve terapistin öznenin nevrotik dünyasına girmesi, yani "aktarma nevrozu"nun başlaması ile pekişen direnç alanlarıyla kendini belli eder. Kimi kez (aslında klinik pratikte çoğu kez) kendiyle yüzleşmenin öznede yaratacağı ıstırap, hatta delirme tehdidi göz önüne alınarak, en azından bir süre için "savunma mekanizmaları" güç-

lendirme yoluna gidilir ise de. bu klasik psikanalizin yöntemi ve amacı değildir.

Burada kuramsal bir ayrıntıya dikkat çekme gereğini duyuyorum. Günümüzün en büyük psikanalisti bir zamanlar Freud'un sözünü ettiği nevrozlardan (klasik adıyla aktarma nevrozlarından) başarıyla ayırt ettiği "sınır durumlarda" da *(borderline personality organisations)* temel mekanizmanın "bastırma" değil "yarılma" olduğunu söylüyor.[7/8] Yazara göre bu durumlarda "birincil süreç düşüncesi"nin pek zayıf bir bastırma ile örtülü karakteri, bu sürecin zaman zaman tüm ruha egemen oluşuyla kendini gösteriyor. O zaman sormak istiyorum doğrusu: hem gelişimsel hem de klinik olarak, madem ki "yarılma" her şeyden önce birincil sürecin karşıt oranlarla yüklü karakterine karşı çalışıyor, bir "yarı-bastırma"yı; yani "karşı yatırım" gücünü "yarığın" bastırılmamış yarısında bulunan ve bir bakıma gelişimsel bakımdan aynı düzeyle ilgili "takıntılı düşünce nevrozu"nda gözlediğimiz "tepkisel oluşum" *(formation reactionelle)* ile de benzeşen başarısız ve dengesiz bir bastırma taslağını göstermiyor mu? Ve eğer önemine ilk kez yine yazarın işaret ettiği şu klinik görünüm; bir zaman için devrede bulunmayan (düşünülmeyen, yaşantılanmayan) ama bir süre önce bilinçte yer alıp yaşantılanmış yarı yaşantı, terapist tarafından yüzlendiğinde, bu yüzleme nevrotiklerin "birincil süreç düşünceleri" ile karşılaştıklarında yaşadıkları kaygıdan daha şid-

detli bir tepkiye ve öfkeye neden oluyor ise, o halde bu olgularda karşıt isteklerle yüklü birincil sürece karşı bir "yarı-bastırma"yı gözlemiş olmuyor muyuz? Daha da önemlisi, bu "yarı-bastırma", Kernberg'in "sınır durumlar"ın terapi sürecinde kazandıklarını düşündüğü suçluluk duygularını, yol açacağı ağır ruhi çöküntüden kaçınmak için paranoid bir tarzda bir yardımcı savunma kullanarak dış dünyaya "yansıtmak" suretiyle de sağlama bağlamaya çalıştıkları şiddetli bir bastırmaya; yani ağır suçluluk duygularına karşı bir bastırmaya yardımcı bir savunma da sağlamış olmuyor mu? Zaten psikiyatrlar olarak başka türlü, bu durumlarda gözlediğimiz kendine yönelik şiddet ve intihara sıklıkla başvurma olgusunu nasıl anlayabilirdik? Nevrotikte "çatışkı" türevine yükselmiş ambivalansı kabul edememe ve yaratacağı ruhi açıdan kaçınmak için düşünülmeyen düşünce gibi bir alan yaratma, "sınır durumlar"da da söz konusu edilebileceğine göre, temel olarak Freud'un (ve dolayısıyla Lacan'ın da) modelinin, yani bastırma modelinin en azından bu durumlar için de geçerli olduğunu göstermiyor mu? Ve ilk bakışta teknik gibi görünen bu tartışma kuramsal bir bütünleşmeyi vaat etmiyor mu?

Öznede ruhi acı yaratacağı için düşünülmeyen, bastırılan düşünce ile pskinalitik anlamıyla bilinçdışı arasındaki ilişki nedir, diye sorulabilir. Çeşitli çağrışımlar (mesela terapistin yorumları) sonucu bilinçte

oluşan, hatta bunun da ötesinde bilincin bugün için aydınlatılamamış belirsizliği çerçevesinde fenomonolojik ve varoluşsal anlamda özgür(!) kendiliğindenliği ile oluşan bir düşünceden de (sözgelimi çeşitli şartlanmalar sebebiyle) kaçınabilir özne. Bu durumda söz konusu düşünceye bilinçdışı düzeyde denk düşen, mesela "bilinçdışı arzu" gibi yüklü bir statünün bulunduğunu deneysel anlamda nasıl söyleyebiliyoruz? Deneysel anlamda söyleyemeyiz, tabii. Çünkü bilinçdışı bilimsel bir varsayımdır. Ama takdir edilecektir ki, bizi bu varsayımı elde tutmaya yöneten kuvvetli kanıtlar var.

İlk olarak, öznede ruhi acı uyandıran düşüncenin, pek çok örnekte "bastırma"ya maruz kalmadan önce, bir an için bile olsa herhangi bir düşünceden daha yüklü ve yoğun bir tonda; mesela bir arzu ya da ruhi çöküntü tarzında yaşandığı bir anı ile karşılaşırız. (Klasik psikanalizin anılara, özellikle bellek kaybına uğramış olanlara verdiği önem buradan kaynaklanır.) İkinci ve daha önemlisi, klinik deneyim, düşünülmeyen düşünceler kümesinin rastlantısal olmadığını, şu üç başlıkta: cinsellik, saldırganlık ve (deneyimin gösterdiği kadarıyla özellikle nevrozdan ağır durumlarda ve bir şekilde nevroza karşıt bir tarzda) suçluluk temaları altında toplanan sistematik bir örüntü, adeta dili andıran bir yapı oluşturduğunu ve en önemlisi bu örüntünün öznenin yaşamında belirleyici bir etkiye sahip olduğunu gösteriyor. Bu ba-

kımdan da psikanalitik anlamıyla bilinçdışı, bir dürtü, bir gelişim ve bir karakter kuramı çerçevesinde değer kazanan bir varsayımdır.

Nevroz kuramında nevrotik semptom, bir "metafor" gibi, özellikle dürtü bağlantılı düşünülmeyen düşünceye, burada nevroz söz konusu olduğuna göre, "başarısız" bir tarzda ikame edilmiş ve en rahat gözlenebilir örneğini takıntılı düşünce nevrozunda bulan bir düşünce ya da bunun bir şekilde eyleme geçmiş biçimi oluyor.

Bu modelin nevrozdan daha ağır durumlarda (mesela skizoid, sınır, histeroid, narsistik, paranoid durumlarda) yol açacağı ağır ruhi çöküntü ile yüzleşmemek için geniş anlamıyla suçluluk temaları karşısında özel bir tahammülsüzlük sebebiyle, kimi kez "terbiye" ile kışkırtılmış şiddetli isyan, yadsıma, çeşitli biçimlerde dışa "yansıtma" ve karşı eyleme geçme ile kendini belli eden özel bir içerik kazandığını düşünüyorum. Bu cümledeki "geniş anlamıyla suçluluk temaları" anlatımını da biraz açmak gerek. Söz konusu olan düşük "kendine saygı" ve "güven duygusu"nu aşağıdaki her koşulda içermek üzere utanç, küçük düşme, sevgi ve beğeniyi kaybetme korkusu, cezalandırılma, öç alınma korkuları ve arzuları, pişmanlık ve kelimenin dar anlamıyla suçluluk duygularıdır. Bu son notu, özellikle suçluluğun Oidipus öncesi bileşenlerine işaret etmek bakımından önemsiyorum.

Böyle bir genel çerçevede Lacan'ın elinizdeki yazısı "kastrasyon karmaşası"nın narsistik yönüne işaret etmesi bakımından tartışmaya değer bir vurgu kazanıyor. Çeşitli güçlükleri olan bu yazıyı anlamak için, öncelikle burada sadece belli bir yorum verdiğimizi kaydederek, bu yazıda adı geçmeyen "ayna evresi" kavramına ve bu kavramın içeriklerinden biri olan arzunun Öteki'nden dolayımlanan doğası konusuna göz atmayı öneriyorum

Lacan'cı analitik fenomonolojide özne arzulanmayı arzular; öznenin arzusu Öteki'nin arzusunun arzusudur, demiştik. Bu edilgen olma etkinliği dilde; bu yabancı ortamda anlatımını bulan "talep"te öznenin üzerine tekrar geri döndüğünde, özne kendini hiç beklemedik şekilde arzulayan konumunda bulur. Anne ile ilksel ilişkide Öteki'nin fallus'tan yoksun olduğunun bulgulanması (ki bu bulgulama da aslında fallusa sahip olanın Baba olduğunu göstermesi bakımından kastratör bir rol oynar), Anne'nin arzusunu fallus yoksunluğuna bağladığında çocuk, kız olsun erkek olsun fallusu olmayı arzular. Bu durumda fallus artık Öteki'nin arzusunun imleyeni durumuna yükselmiştir. Arzu, "yüzük kimde oyunu"ndaki gibi imleyeni ile birlikte dolaşıma girdiğinde, anneyle kurulan karşıt eğilimlerle yüklü ilişkinin "zorlayıcı tekrarı" kabilinden türevi olan bir "iktidar" sorunsalını da başlatır ve nevrotik aşkı bir "erotik saldırganlık" ilişkisine dönüştürür. Lacan'a göre kadında cinsel gerek-

sinim ve arzunun, arzunun imleyeni olarak fallus üzerinde toplanması beklenir. Erkekte ise cinsel gereksinim, tatminini kadın bedeninde bulurken, arzu daima fallik nesneye metaforik bir tarzda ikame edilen bakire ile fahişe arasında kutuplaşarak "öteki kadın" söylencesinde dağılır gider. Lacan bu sadakatsizlik eğiliminin erkek cinselliği için kurucu olsa da özel olmadığına işaret eder. Nihayet kadın için de erkek sadece penise sahiptir; fallus değildir.

Bu imgesel tondan biraz daha geri gidersek, şu simgesel durumla karşılaşırız: kadın olsun erkek olsun insan "eksik"tir, "kastre"dir; yani narsistik açıdan yaralıdır. Çünkü kadın olsun erkek olsun fark etmez, insan Öteki'nin arzusunun nesnesi olacak şey değildir. Nitekim fallus penis biçimiyle erkeğin "sahip olduğu" bir şey olmakla beraber, fallus olamamanın narsistik acısını en çok yaşantılayan yine erkektir. Bu bakımdan Narcissus söylencesinin bir erkeği konu alması ilginçtir.

Öyleyse "Öteki'nin arzusu" klasik olarak, mesela "ilksel ben ideali" denebilecek bir biçim kazanarak özneye içselleşmiş demektir. "Ben ideali" de daima utanç ile eşleşir. Çünkü ben daima idealinden, Lacan'ın deyimiyle "eksik" (kastre) bir şeydir. Yani insan Öteki'nin (burada annenin) arzusunu karşılayamaz.

Lacan'ın bu yazısında belirttiği gibi temel "eksiğin" Oidipus'ta alacağı ton -ki fallus imleyeni de bu-

radan gelir zaten- elbette "Baba'nın Yasası"na (ensest yasağı yasasına) tabi olacaktır, ama özü itibariyle daha derine, Oidipus öncesine uzanır. Aşağıda açıklayacağım gerekçeler ile "özne"nin, "ideali"ne göre eksik olmasını bilinçdışında fallus imleyeni ile anlatmasını sağlayan şey, yani "eksiğin" cinsel bir ton kazanmasını sağlayan şey, "eksiğin" kendisinin değil ama Oidipus girişinde aldığı yorum gereği damgalandığı imleyenini annenin "eksiğinde" bulmasıdır. Cinselliğe adanmış organı henüz cinsellik statüsü kazanmamış olan çocuk, annenin fallus eksiğini onun arzusuna bağladığında kendi yetersizliğini, "eksiğini", onu Babaya götüren annenin arzusu nedeniyle cinsel bir yetersizlik olarak deneyimler.

Öyleyse "ben ideali"nin en ilkel biçiminin nasıl cinsel bir imleyen (fallus) ile eşleştiğini daha açık görmek için önce Annie Reich'ın analitik açıdan incelediği klinik bir olguya, sonra bu olgunun ortaya koyacağı bilmecenin açıklamasını da vermek üzere "anal dönem"i "fallik dönem"e bağlayan gelişimin mantığına bakalım:

Daniel K. kayda değer bir başarıyla birbiri ardına kitaplar yazan iyi bir yazardı. Fakat kendisini bununla tatmin olmuş hissetmiyordu. Yaptığı hiçbir şey, olmasını istediği kadar büyük değildi. Raftaki kitaplarını saydığında, bir süre için kendine güveni geri geliyordu: "İşte, yedi kitap yazdım, altı kitap derledim, başkalarının yayınlarında yer alan yirmi üç makalem

var, benden şu kadar alıntı yapıldı." Rafta Bay K.'dan iki buçuk feet var". Bu küçük oyunun fallik anlamı açıktı. Kendini fallusun yalnızca orada olduğuna değil, olağanüstü boyutta olduğuna da inandırmalıydı.

Daniel'in hayatı geniş ölçüde bu tür davranışlardan oluşuyordu; kafası daima, kendisini büyük ve önemli hissetmesini sağlayacak şeylerle meşguldü. Sayısız kamusal ve kültürel etkinlikte aktif rol oynuyordu ve çevresinde bir önder konumu elde etmişti. Fakat ne bunlar, ne çok sayıdaki yazınsal ürünü, ne de aşk yaşamındaki başarıları onu mutlu kılmaya yetiyordu. Hatırı sayılır ölçüde yetenekli, iyi eğitilmiş, parlak fikirleri olan biriydi. Fakat yazdıkları çoğu kez özensiz ve yüzeyseldi, çabucak yazıp bitirmeye yöneldiğinden, yeteneklerinin çok daha altındaydı. Daha fazla bilmesine rağmen, sonucu alana kadar sabredemiyor, gerilim ve sıkıntıya dayanamıyordu. Yapıtları ile ilgili olarak yeteneğe olduğu kadar içsel bir kalite ölçüsüne de sahipti, fakat gizilgüçlerini gerçekleştirmek için gerekli öz disiplinden yoksundu. Başarının ödülünü hemen almalıydı. Bu gereksinim öylesine ağır basıyordu ki, bunu denetlemeyi pek başaramıyordu. Ayrıca alıngandı; ufacık bir kışkırtmayla saldırıya geçebiliyordu. Daima saldırı ve tehlike bekliyor, sürekli hayran olunma gereksiniminde düş kırıklığına uğradığını hissettiğinde öfke ve öç alma fantezileriyle karşılık veriyordu.

Açıkça, Daniel kendi kendisiyle fazlaca meşgul-

dü. Nesne ilişkileri zayıftı ve baskı altında daha da zayıflıyordu. Asıl amacı, kendine saygısını artırmak ve sürekli erkeksi etkinlikler sayesinde altta yatan edilgenlik tehlikesini savuşturmaktı.

Kendini ona göre değerlendirdiği narsistik amaç en açık şekilde ergenlik dönemindeki fantezilerinde ortaya çıkıyordu. Kendini önce New York belediye başkanı, ardından Birleşik Devletler başkanı, nihayet dünyanın başkanı olarak gördükten sonra, birden şu acı veren soruda durmak zorunda kalıyordu: "Peki, sonra ne?" Daha sonra, çağın en önemli dahisi olmayı arzulamıştı. Elbette gerçeklikteki hiçbir başarı böylesi sınırsız iç istemleri karşılayamazdı ve bu hayali amaçlara ulaşmaya çalışırken daha olgun üst-ben istemlerini kurban etmesi gerektiğinden bu tatminsizlik giderek daha da yoğunlaşmıştı.

Bu dipsiz büyüklük gereksinimi açıkça bir telefi etme savaşımıdır. Dünyanın başkanı olmalıydı, iki buçuk feet uzunluğunda simgesel bir fallusa sahip olmalıydı, çünkü dayanılmaz kastrasyon korkularının etkisi altındaydı.[9]

Bu vaka bize idealin kastrasyon ile ilişkisine işaret ettiği için önemli. Ama Annie Reich'ın kastrasyon ile kastettiği şey ile, yani klasik "kastrasyon korkuları" ile bu sonuca gitmek güç.

Olgu bize doğru yolu gösterecek. Kanımca gerçekten de kastrasyon karmaşası ile ele alınması gereken bu olguda, "kastrasyon korkuları" bağlamında

yapılacak sistematik bir yorum çalışması, öznenin fenomonolojisinde tam hedefini bulmayacaktır. Kuşkusuz kastrasyon karmaşası klinikte çok değişik biçimlerde kendini gösterebilir. Ancak karşılaştırma yapmamızı sağlayacak bir örnek vermemiz gerekirse, burada söz konusu olan, örneğin şiddetli cezalandırılma (kastrasyon) korkuları ile baş edip, bunları bastırmak için sürekli heyecan arayışı içinde risk alan bir "acting out" tipi değildir. Karşımızda kastrasyon tehdidi altında bir özne yok. Öznenin tüm yaşamını açıklayan bir tek formülle anlatmak gerekirse, bir türlü "sahip olduğu" şey "olamayan" bir özne var, yani simgesel anlamda kastre (eksik) bir özne var. Janine Chasseguet - Smirgel'in[10] deyişiyle konuşmak gerekirse, bu olguda eksik fallusu telafi etmek için bir "sahte fallus" arayışı söz konusu.

İdealin hastalığının narsistik yönünü sunan bu trajik varoluşsal durumun nasıl olup da bir kastrasyon, bir fallus tema'sı aldığını açıklamak için bu olgu ya mantığını veren gelişine bakalım.

Psikolojik gelişimin bizi ancak kliniğe yansıdığı için ve yansıdığı ölçüde ilgilendirdiğini kaydederek, çok ayrı bakış açılarını ve çeşitli gözlemleri bir araya getirip kaba bir özet verdiğimizi belirterek, insan kişiliğinin oluşmasının üç aşamada gerçekleştiğini söyleyebilirim: O ile 6-8 ay arasına yayılan birinci dönem; uç örnekleri de düşünürsek 3,5 yaşa kadar uzayabilen bir ikinci dönem; ve yaklaşık 6 yaşa ka-

dar uzayabilen bir üçüncü dönem. Mahler'[11]in "normal otizm" ve "sembiyoz" aşamalarını kapsayan birinci dönem. eksik bir biçimde Freud'un "oral dönem"ine denk düşer. Kohut'un "benlik çekirdekleri", Lacan'ın "parçalanmış beden" şeklinde ruhsal ve bedensel eşgüdüm yoksunluğu bakımından ele aldıkları bu dönem, delilik durumlarında sezilen önemine rağmen, henüz maalesef klinik olarak yeterince aydınlatılamamıştır.

İkinci dönem, kabaca Freud'un "anal dönemi", Mahler'in (anneden) "ayrışma-bireyleşme" sürecinin önemli bir bölümünü (özellikle altı çizilecek nokta "yeniden yakınlaşma krizi'ni) Lacan'ın "ayna evresi" ve "ikili ilişki dönemi" adını verdiği Oidipus öncesini, Kohut'un "muhteşem kendi" (grandiose self) ya da "ayna kendi-nesnesi" (mirror self-object) kavramları ile söz ettiği dönemi içine alır. Kernberg bu dönemin özgün niteliği olarak ambivalans karşısında aktif olarak kullanılan "yarılma"nın altını çizer. Pek çok bakımdan ayrı biçimlerde ele alınabilecek bu dönemi, fallus ile ilişkisini göstermesi bakımından bir anahtar teşkil eden "utanç"tan hareketle göreceğiz.

Üçüncü dönem ise Mahler'in "ayrılma-bireyleşme" sürecinin bir alt bölümü olarak ele aldığı "libidinal nesne sürekliliği" dönemidir ve Freud bu aşamada, yani kişilik oluşumunun zirvesinde öncelikle "libidonun genital ilgilerini kazandığı" fallik dönemde

önemle üzerinde durduğu Oidipus karmaşasına işaret ederken, belki daha yüzyıllarca yolumuzu aydınlatacak önemli bir bilimsel bulguyu ortaya koymaktan başka bir şey yapmamıştı.

Eğer pek çok bakış açısını, bunların özgün yönlerini kaybetmek pahasına bir araya getirip özetlemeye kalkarsak, ikinci dönemi üçüncüsüne, yani fallik döneme bağlayan kavşakta, öznede fallus imleyenine denk düşen organın (penis ya da klitorisin) bir "eksik" ve bir "utanç" ile eşleştiğini görürüz. İkinci dönem, kadiri mutlaklık iddiaları ve Öteki'ne muhtaç olma çelişkisi, Öteki ile girişilen iktidar savaşımı, isyan ve boyun eğme, bağımlılık düzeyinde sevgi ve nefretin biraradalığı, inatlaşma, zıtlaşma ile özelleşir. Henüz Oidipus döneminin erdemlerini kazanmamış olan çocukta "yapısal kuram"da "üstben" adı verilen yapılaşmanın imleri, pişmanlık, suçluluk duygusu, cezalandırılma korkusu ve isteği gelişmemiştir. Bu dönemin, yine yapısal kuramın diliyle konuşmak gerekirse, nihai biçimini almış "üstben"e aktaracağı "üstben çekirdeği", Öteki karşısında utanç, küçük düşme, sevgiyi kaybetme korkusu ile kendini belli eder. Bu nahoş deneyimler dönemin ayırt edici niteliği olarak, özellikle "beden – ben" ile eşleşmiştir. Eğer idrar ve dışkı fonksiyonlarını denetleyen sfinkterlerin denetimini de "beden – ben"e bağlarsak, Freud'un bu döneme, özellikle klasik nevrozlarla ilgilendiğinden kendini libidonun gelişimi ile sınırlayıp "anal dönem" adı-

nı vermek gibi bir seçim yapmasının ve Ferenczi'nin de bu aşamada içeriğini kazanan "ilksel üstben öncülü"ne, anne (erişkin öteki) ile çatışma özellikle tuvalet terbiyesi çerçevesinde geçtiğinden, "sfinkter ahlakı" adını vermeyi yeğlemesinin nedenini daha kolay sezebiliriz.

Burada bedeninden utanmanın çağrıştırdığı bütün ağırlıkları da içerecek şekilde "beden – ben" ve "utanç", bizi fallik dönemin başlangıcındaki narsistik örselenmeye götürecek kavramlar olarak ön plana çıkıyor.

Lacan, fallik dönem öncesi ikinci dönemi, birbirinden ayrı yüklemler ile kullandığı (anne ile) "ikili ilişki" dönemi ve "ayna evresi" kavramlarıyla niteler. "İkili ilişki", Oidipal "üçlü ilişki"nin "O"nun (Baba'nın) yapılaştırıcı gücü sayesinde "ben" ve "sen" kavramlarının (*"shifter"*larının) birbirine göreli net konumlarını kazanmasından önceki dönemdir ve "ben" ile "Öteki"nin ayrı rollerinin kabul edilmediği çatışmalı ilişkiye işaret eder. Oysa bu dönem içinde ayrıcalıklı bir statüsü olan ve yaklaşık 6–8 aylık bebekte ilk belirtileri gözlenen "ayna evresi", kabaca Mahler'in "ayrılma--bireyleşme" döneminin ilk aşaması olan "ayrımlaşma" alt dönemine karşılık olur, işte bu aşamada anneden ikinci kez, fakat bu sefer "psikolojik olarak doğan", yani kendini annesinden ayrı işaretlemeye başlayan bebeğin ayna karşısında "kendi imgesini bir bayram coşkusuyla ele geçirmesi"ne dikkat çeker La-

can. Bu kuşkusuz "oluş"un "beden-ben"de bedenleşen ve Öteki tarafından da paylaşılması beklenen sevincidir. Bu beklenti her şeyden önce bu yeni varoluşun canlılığının doğrulanması beklentisidir ve karşılandığında bu anlamda kaydedilecektir.

Bebeğin henüz istemli hareket düzleminde kazanamadığı "beden" bütünlüğünü Öteki'nin bedeninden dolayımlanarak önceden üstlenmesini sağlamak gibi bir öneme de sahip olan "ayna evresi", temel olarak "olmak" kavramını psikanalize sokmuş olması bakımından anlamlıdır. Kohut'un diliyle konuşmak gerekirse "kadiri mutlak, teşhirci muhteşem kendi" ile "Öteki'nin arzusunu arzulayan" (Lacan) çocuk burada ilk narsistik örselenmelerine açılır. Artık bu narsistik örselenmenin işaretini kazanacağı ve Oidipal simgeselliğe ulaşacağı fallik gelişimin mantığına geliyoruz. Yani "olmak" sorunsalının narsistik örselenmesinin kendine yabancılaşmış işaretini bulacağı (penis'e) "sahip olmak" (ya da sahip olmamak) sonucuna bağlanıyoruz.

Öteki'nin arzusunu arzulayan özne fallik ilgilerini kazanıp dildeki becerilerini geliştirdiğinde Öteki'nin (annenin) arzusunun, annenin kendi penis eksikliği ile ilişkilendirdiği bir tarzda babaya tabi olduğunu keşfeder. (Burada bir kez daha vurgulayalım: annenin fallusa sahip olmaması, fallusa sahip olanın baba olduğuna işaret etmesi bakımından önemlidir.) O halde Öteki'nin arzusu burada dolayımlandırıcı bir

rol oynayarak çocuğa Baba'yı göstermiş olur. Üstelik Baba da bu noktada edilgen değildir; çünkü Baba, her ne kadar sözü ancak anne tarafından tanındığı ölçüde yasa statüsü kazanıyorsa da, ilk bakışta yalın ama ayrıntıda her türlü üçüncüyü dışta bırakan anne ile ikili ilişkinin yasağı olması bakımından derin felsefi çağrışımları olan "ensest yasağı'nın yasası"nın temsilcisidir.

İşte bu noktada kız olsun erkek olsun insan yavrusu derinden sarsılır. Baba'nın fallusu karşısında sahip olduğu şey, sahip olmadığından daha değerli değildir. Çünkü "beden-ben"in bu bölümü cinselliğe adanmış olmakla beraber -henüz- cinsel bir erk taşımaz. "Beden-ben"in bu "eksiği" utanç kaynağıdır. İnsan yavrusu böylece "olmak"taki eksiğini, fallus imleyeni ile işaretler. Burada dikkatimizi çekmesi gereken nokta "olmak"taki "eksiğin", "olmak" kavramının çağrıştırdığı tüm varoluşsal yükle bir "sahip olmak" sorunsalına bağlanırken cinsel bir boyut, cinsel bir simge, bir imleyen ile damgalanmasıdır. Lacan'ın "simgesel kastrasyon" terimiyle anlatmak istediği sürecin bir boyutu da budur.

Böyle bir işaretleme sürecinde açığa çıkan utanç ("eksik"lik duygusu, baştan yeniklik), daha sonra Baba'nın elinde ona kalkan sopanın fallus niteliği almasını, yani çocuğu Baba karşısında "başı öne eğik" ve suçlu kılmayı sağlayan en önemli nedendir. İşte bundan ötürü anneninkinden farklı olarak Baba'nın toka-

dı utanç yüklüdür. Kısaca, bir formül olarak, "yasa" karşısında suçluluk duygusunu gözlediğimiz her yerde daima "kendine saygı ve güven"in azaldığını da gözleriz.

Lacan'ın deyişiyle bu "simgesel" kastrasyon, Oidipus döneminde kız çocukta, birinin operasyonuyla kaybettiğini düşlediği penise karşı haset, erkek çocukta ise kastrasyon yoluyla cezalandırılma korkusu şeklinde bildiğimiz Freudcu "imgesel" kastrasyon tonlarını kazanacaktır. Demek ki Lacan bu "imgesel" kastrasyona "simgesel" anlamını veren temel bir yapıya geri gidiyor. Bu durum klasik nevrozlarda bile temel narsistik dengenin (benlik saygısı düzenlenmesinin) bozuk olduğunu ileri süren Kohut ile ilginç bir yakınlaşma noktasına daha işaret ediyor.

Daha klasik ve yapısal terimlerle, kabaca "ilksel ben ideali" diyebileceğimiz bir oluşumu "cinsel kimlik" ile eşleyen narsistik bir kastrasyon söz konusu burada. Nitekim Lacan daha yazısının başında kastrasyonu "cinsel kimlik" sorunsalına bağlayarak ele alırken kastrasyon karmaşasının yalın kavranışlarının ötesinde bir tondan konuştuğuna işaret ediyor. Zaten klinik pratikte narsistik durumla karşılaştığımız her zaman, ama öncelikle narsistik dengeyi kurmak için "yüceltilmiş" yollar tıkandığında, cinselliğin çeşitli tarzlarının cinsel gereksinimin hazzından öte bir "kendine saygı" sağlama aracı olarak da kullanılması olgusuyla karşılaşırız. Bu olgular yeterince incelendi-

ğinde, cinselliğin aldığı tonlar genellikle "eksik"in (kastrasyonun) narsistik yarasının mal olduğu düşük "kendine saygı"ya karşı cinsel yönden aşırı bir "savunma" düzeneği gibi görülürler. Nitekim öyle gözüküyor ki, tamamen farklı bir kuramsal çerçevede Kohut "yüceltme"ye yaklaşan "telafi edici yapılar"dan ayırdığı "savunucu yapılar" anlayışı ile bu ilginç mekanizmaya bir başka açıdan (ama Lacan'ın Freud'cu vurgusunu yumuşatarak) yaklaşmış oluyor.

Şimdi, Lacan'a göre fallik evrenin girişinde dilde eklemlenememek yüzünden "kökensel bastırma"ya *(Urverdrängung)* maruz kalan deneyimin, bastırıcı karşıt yatırım gücünü fallus imleyeninde bulması konusuna yaklaşıyoruz.

Sadece gelişimsel açıdan dile egemen olma ile zamandaşlığından değil, Freud'un *Urverdrängung* adını verdiği mitik ve her türlü analizde ulaşılması olanaksız olan, asla bilinçte yer almamış, yani Lacan'ın kavrayışıyla dil öncesi olduğundan dilde simgeleşmeden kalmış deneyim, dil tarafından örtüldüğünden ve bu deneyime dil cephesinde yabancılaşmış olarak denk düşen karşıt yatırımın yüklendiği bastırıcı imleyen Öteki'nin arzusunun dolayımlandırıcı gücünün imleyeni fallus olduğundan, fallus "kökensel bastırma"nın imleyenidir. O halde bu durumda tüm dilin imleyen işlevinin öznede meydana getirdiği temel yabancılaştırıcı etkilerin, yani "arzu"nun "talep"e indirgenemezliğinin de imleyenidir. İşte kısaca

"Fallus'un Anlamı" budur. Bu durumda, adeta garip bir Heidegger vurgusuyla "olmak", Öteki ile ilişkinin yabancılaştırıcı gücü sayesinde bir şey olmak dolayımından geçip simgesel düzeyde dile gelen cinslerin her birinin kendine özgü taleplerinde adeta bir piyasa kuralına göre yabancılaşıp "sahip olmak" biçimini alırken, insan arzunun asla tatmin edilemez karakterini de sergiler. İşte bu nedenle özne ne zaman özenip bütün gerçek ya da özellikle imgesel taleplerini alt alta yazıp toplamaya kalksa, sonuçta bir sıfırla, bir boşluk çöküntüsüyle karşılaşır. O zaman, yani bir adım sonra, haddini bilip de kaderini herhangi bir "talep"de haddini bilmez bir tarzda dengelemeye kalkışırken, zaten "olmak" koşulunda çizilmiş insan soyu olma sorumluluğunun kendine düşen payını kararlılıkla üstlenmeye yeltenmek gibi olanaksız bir çaba içinde olduğunu gülümseyerek keşfeder. Herhangi bir analitik tedaviden, eğer bir şekilde sonuçlandırılması olanaklı olsaydı, daha fazlası beklenemezdi zaten.

Bu da bize, bu eksik (gelişimini tamamlamadan ve muhtaç doğmuş, aç, kastre, ölümlü) varlığın Öteki (bu aşamada artık meme, Anne, penis, Baba, eş, çocuk, yaşam, dünya, Varlık) karşısında Melanie Klein'ın işaret ettiği iki temel durumu dengeleyebilmekte de ne kadar eksik olduğunu gösteriyor: "Haset"i ve "Şükran"ı kastediyorum.

Saffet Murat Tura

Notlar

1. Tura. S.M.: *Freud'dan Lacan'a Psikanaliz,* Ayrıntı Yayınevi: Istanbul 1989.
2. J. Lacan: "Le stade du miroir comme formateur de la fonction du Je". *Ecrits,* Editions du Seuil: Paris 1970: "Özne Ben İşlevinin Kurucusu Olarak Ayna Evresi" (çeviren: Nilüfer Kuyaş), *Yazko Felsefe Yazıları,* 1. kitap.
3. Kohut. H.: *The Restoration of the Self,* International Universities Press 1990.
4. J. Goldberg: *La Culpabilite,* PUF: Paris 1985.
5. S. Freud: *Metapsychologie,* Gallimard: Paris 1978.
6. J. Lacan: *D'une question preliminaire a tout traitement possible de la psychose:* "Ecrits", Editions du Seuil: Paris 1970.
7. O.F. Kernberg: *Object Relations Theory and Clinical Psychoanalysis,* Northvale: New Jersey 1990.
8. O.F. Kernberg: *Severe Personality Disorders: Psychotherapeutic Strategies,* Yale University Press 1984.
9. A. Reich: *"Pathological Forms of Self-Esteem Regulation,* "Psychoanalytic Study of the Child", 15. cilt, International Universities Press. ss. 205 – 32.
10. J. Chasseguet – Smirgel: *L'Ideal du moi, essai sur la maladie d'idealite, Tchou:* Paris 1975.
11. M.S. Mahler. F. Pine. A. Bergman: *The Psychological Birth of the Human Infant,* Basic Books: New York 1975.

Fallus'un Anlamı

Die Bedeutung des Phallus*

Bu yazıda profesör Paul Matussek'in davetiyle gittiğimiz Münich Max-Plank Enstitüsü'nde 9 Mayıs 1958'de Almanca verdiğimiz konferansın metnini hiç değiştirmeden sunuyoruz.

Burada, hiç değilse çağa duyarsız olmayan çevrelerde egemen olan zihniyet tarzları hakkında birkaç hareket noktasına sahip olunduğunda, Freud'dan ilk kez bizim çekip çıkardığımız terimlerin, örneğin bir "öteki sahne"nin orada ne tür bir yankı bulabilmiş olduğu değerlendirilecektir. Şimdilerde açık fikirli çevrelerde gezinen bu terimlerden bir başkasını, "iş işten geçtikten sonra"yı *(Nachtrag)* kaydedersek, "iş işten geçmesi" bu çabayı yerine getirilmez kılıyor ise, anlaşılmalı ki bu terimler orada işitilmeden kalmıştı.

***

* Çeviri sırasında Lacan'ın simgesel labirentlerinde kaybolduğumda yardımını esirgemeyen Hür Yumer'e, metni İngilizce çevirisiyle karşılaştırmamda yardımcı olan Nurdan Gürbilek'e burada teşekkür etmek isterim. (Ç.n.)

Bilinçdışı kastrasyon karmaşasının şu noktalarda bir düğüm işlevine sahip olduğunu biliyoruz:

1– Terimin analitik anlamında semptomların dinamik yapılanmasında, yani nevrozlarda, sapıklıklarda ve psikozlarda analiz edilebilir olan şeyde,

2– Bu birinci role mantıki açıklamasını veren gelişimin düzenlenmesinde; yani öznenin o olmaksızın kendi cinsinin ideali ile özdeşleşemeyeceği, cinsel ilişkide ağır riskler almadan partnerinin gereksinimlerine cevap veremeyeceği, hatta bu ilişkiden doğacak çocuğunkileri bile uygun biçimde karşılayamayacağı bilinçdışı bir konumun yerleşmesinde.

Burada insanoğlunun *(Mensch)* kendi cinsine yükselmesine içsel olan bir antinomi ile karşılaşıyoruz. İnsan, cinsinin ayırt edici niteliklerini niçin yalnızca bir tehdit sayesinde, hatta bir yoksunluk görünümü altında üstlenmek zorundadır?* Freud'un

* Fransızcası "... *pourquoi doit-il n'en assumer les attributes qu'à travers une menace, voire sous l'aspect d'une privation*" şeklinde olan bu cümle İngilizceye "... *why must he assume the attributes of that sex only through a threat – the threat, indeed, of their privation*" şeklinde yani "niçin

Kültürün Rahatsızlığı adlı kitabında işi, insan cinselliğinin hiç de olumsal olmayan, özsel bir düzensizliği olduğunu telkin etmeye kadar vardırdığını, son makalelerinden birinde de erkek bilinçdışında kastrasyon karmaşasından, kadınınkinde *Penisneid*'den (penis haseti) kaynaklanan sekellerin hiçbir sonlu *(endliche)* analize indirgenemezliği konusunu işlediğini biliyoruz.

Bu açmaz *(aporie),* Freud'cu deneyimin ve bunun sonucu olan metapsikolojinin insan üzerine deneyimimize sokmuş olduğu tek olmamakla birlikte ilk açmazdır. Biyolojik verilere indirgenmeye elverişli değildir; Oidipus karmaşasının yapı kazanmasında gizli mitin tam da zorunlu olması bunu yeterince sergiler.

bu cinsin ayırt edici özelliklerini yalnızca bir tehdit –gerçekte onlardan yoksunluk tehdidi– sayesinde üstlenmek zorundadır" olarak çevrilmiş (*Ecrits:* A Selection, çeviren Alan Sheridan, Tavistock/Routledge, 1989). Kanımca İngilizce çeviride basitleştirmek amacıyla yapılan bu yorum, Lacan'ın söylemek istediğine uymuyor. Önsözde de belirttiğim gibi, Lacan'a göre kastrasyon sadece bir tehdit, bir cezalandırılma tehdidi değil, simgesel düzeyde bir yoksunluktur da. Bu notu, Lacan'ın özgünlüğünü vurgulayan bir ayrıntıya dikkat çekmek için yazmak gereğini duydum. (Ç.n.)

Bu vesileyle kalıtım yoluyla geçen kazanılmış bir amnezik özelliğe başvurmak da, sadece tartışmalı olduğundan değil, ama sorunu çözümsüz bıraktığından da yapmacık çözümden başka bir şey değildir: Eğer kastrasyonun ensestin cezası olması da yasada içerilmiş ise, babanın katlini ilksel yasanım sözleşmesine bağlayan nedir?*

Yalnızca klinik olgular temelinde yürütülecek bir tartışma verimli olabilir. Bu olgular, cinslerin anatomik farklılıklarına bakmaksızın yerleşen ve bu olgudan dolayı kadında ve kadına ilişkin olarak özellikle dikenli bir yorum kazanan bir ilişkiyi, öznenin fallus ile belli bir ilişkisini gösterirler; bunlar aşağıda dört başlık olarak sıralanmıştır:

1– Küçük kız çocuğu bir an için bile olsa kendini kastre, yani bu terimin kastettiği anlamda fallustan yoksun olarak değerlendirir; birinin, öncelikle annesinin

* Tartışmayı değerlendirmek üzere Freud'un *Totem ve Tabu* adlı eserine bakılabilir. (Ç.n.)

(ki bu önemli bir nokta), sonra da babasının operasyonuyla; bu anneden babaya geçiş de sözcüğün analitik anlamıyla bir transferi ayırt etmeyi tanımayı gerektirecek tarzda gerçekleşir.

2– Dalıa ilksel düzeyde her iki cinste de anne fallusla donatılmış, yani fallik anne olarak değerlendirilir.

3– Karşılıklı bağlantılı olarak, semptomların oluşumu söz konusu olduğunda, kastrasyonun anlamı aslında (klinik olarak ortaya çıkan) etkili ağırlığını, ancak annenin kastrasyonu olarak bulgulanmasından itibaren alabilir.

4– Bu üç sorun, fallik evrenin gelişimdeki mantığı sorusunda doruğa ulaşır. Freud'un bu terimle ilk genital olgunlaşmayı belirginleştirdiğini biliyoruz; bu olgunlaşma bir yandan fallik niteliğin imgesel egemenliği ve mastürbasyondan elde edilen zevkle *(jouissance)* ayırt edici özelliğine kavuşurken, öte yandan da Freud bu zevki kadında böylece fallus işlevine yükseltilen klitorise yerleştirir; dolayısıyla da her iki cinste de bu evrenin sonuna, yani Oie-

dipus evresinin inişe geçmesine kadar, vaginanm bir genital duhul yeri olarak her türlü içgüdüsel haritalanması dışta bırakılmış gibi görülür.

Bu görmezden gelmenin, özellikle de yakıştırmadan ibaret olduğu ölçüde, kelimenin teknik anlamıyla bilgisizlik *(meconnaissance)* olduğu şüphe götürür. Bu görmezden gelme durumu olsa olsa Longus'un bize Daphnis ve Chloe'nin yaşlı bir kadının aydınlatmalarına bağlı geçiş ayinlerini gösterdiği masal ile uyuşmaz mıydı? Böylece bazı yazarlar fallik evreyi bir bastırmanın sonucu olarak, fallik nesnenin burada aldığı işlevi de bir semptom olarak değerlendirmeye yöneldi. Güçlük hangi semptomun söz konusu olduğunda başlıyor. Biri fobi diyor, öbürü sapıklık, bazen her ikisinin de de aynı şey olduğu söylenir. Bu son durumda artık hiçbir şeyin işlemediği görülüyor; bir fobi nesnesinin bir fetişe ilginç dönüşümü söz konusu olmadığından değil, bir ilginçlik söz konusu ise, bunun tam da fetiş ve fobinin yapıdaki yerlerinin farkından kaynaklanıyor olma-

smdan. Yazarlardan bu farkı günümüzde saygın bir konumu olan nesne ilişkisi başlığı altında formüle etmelerini talep etmek boşuna bir iddia olurdu. Bu konuda, ilk kez Karl Abraham tarafından sunulduğundan beri asla eleştirilmemiş ve günümüzde ne yazık ki belli bir rehavet veren "kısmi nesne" gibi yaklaşık bir tasarımdan başka bir şey elde olmadığına göre, başka ne beklenebilirdi ki.

1928–32 yıllarından günümüze kalan metinleri yeniden okursak, fallik evre hakkındaki, şimdilerde başıboş bırakılmış tartışmadan geriye, doktrinal bir tutkunun örneği olduğu için bizi ferahlatmasından başka bir şey kalmadığını görürüz; üstelik buna bir de, psikanalizin Amerika'ya yamanmasına bağlı çöküşün kattığı nostaljik bir değer de ekleniyor.

Tartışmayı özetlemek bile, kendimizi en seçkin adlarla sınırlarsak, mesela bir Helene Deutsche, bir Karen Horney, bir Ernest Jones tarafından alman konumların sahici çeşitliliğini bozmak pahasına gerçekleştirilebilirdi.

Jones'un bu konuya ayırdığı birbirini izleyen üç makale, yalnızca kendi geliştirdiği *aphanisis** kavramının gelişimi açısından bile özellikle fikir vericidir: çünkü, kastrasyonun arzusuyla ilişkisi problemini doğru bir şekilde ortaya koyarken, Jones elinde sımsıkı tuttuğu şeyi görmekteki yeteneksizliğini belgeledi; bize biraz-dan çözümün anahtarını verecek olan terim de bizzat kendi eksikliğinin ürünü gibi gözüküyor.

Bizzat Freud'un bir mektubundan yola çıkarak Freud'a tamamen karşıt bir konumu yakıştırmadaki başarısı özellikle eğlencelidir: Zor bir türde gerçek bir örnek!

Jones'un doğal hakların eşitliğim yerleştirmeye yönelik savunmasını küçümseyeceğiz diye sorunu bu noktada bırakamayız. (Zaten savunması, Kitabı Mukkades'teki "Ve Tanrı onları erkek ve kadın olarak yarattı" noktasına gelip dayanmıyor

* *aphanisis:* Cinsel arzunun kaybolması. Eski Yunanca kökenli bu terim Ernest Jones tarafından *Early Development of Female Sexuality* (1927) adlı çalışmasında psikanaliz literatürüne sokuldu. Jones'a göre *aphanisis* korkusu gerek kız gerekse erkek çocukta kastrasyon karmaşasından daha derin bir düzeyde yer alır. (Ç.n.)

mu?) Dolayısıyla eğer fallusun varlığını annenin bedeninde içsel nesne olarak ileri sürecek idiyse, fallusun işlevini kısmi nesne olarak normalleştirmekten ne kazanabilir? Hele kısmi nesne terimi Melanie Klein'a malum olmuş fantezilerin bir işleviyse, üstelik Jones, Klein'ın bu fantezileri Oidipal oluşumdan ilk çocukluğa kadar geriye götürmeye dayanan doktrininden kendini alamıyorsa.

Sorun, Freud'a konumunun apaçık aykırılığını neyin dayattığını sorgulamak suretiyle ele alınırsa yanılgıya düşülmeyecektir. Çünkü kabul edilecektir ki, Freud bulguladığı bilinçdışı fenomenlerin düzeninin tanınmasında, taklitçilerinin, bu fenomenlerin doğasının yeterli bir eklemlenmesinden yoksun olmalarından ötürü az çok yollarını kaybetmeye mahkum oldukları bir durumdan daha iyi bir konumda idi.

Yedi yıldır sürdüğümüz Freud metinleri açıklamasının ilkesi olarak koyduğumuz bu meydan okumadan yola çıkarak belli sonuçlara yöneldik; birinci planda, çağdaş dilbilim analizinde imlenene *(sig-*

nifié) karşıtlığı bağlamında imleyen *(signifiant)* kavramını analitik fenomenin her türlü eklemlenmesinde zorunlu koşul olarak başa alma sonucuna vardık. Kendisinden sonra gelişen bu bilime Freud elbette başvuramazdı, yine de Freud'un bulgusunun çarpıcı bölümünün tam da bu bilimin formüllerini, onun egemenliğinin tanınmasının beklenemeyeceği bir alandan yol çıkarak önceden görmek zorunda kalmış olmasından kaynaklandığını iddia ediyoruz. Hatta tersine, belki de imleyen–imlenen karşıtlığına etkin anlamını veren Freud'un bulgusudur. Böylece imleyenin kendi etkilerinin belirlenmesinde etkin işlev kazanmasıyla; imlenebilir olan onun işaretine boyun eğer, imleyenin tutkusuyla imlenen olur gibi gözükmektedir.

Böylece imleyenin bu tutkusu insanlık koşulunun yeni bir boyutu haline gelir; öyle ki, konuşan artık yalnızca insan değildir; insanda ve insan sayesinde bu konuşur *(ça parle)**; insanın doğası hammad-

* Burada Lacan "ça" kelimesinin çift anlamlılığından yararlanıyor. "Bu" demekle dili kastederken, aynı zamanda "ça"nın artikelle birlikte isim olarak kullanıldığında Fransızca'da kazandığı "id"e anlamına da gönderme yapıyor. (Ç.n.)

desi haline geldiği dilin etkileriyle dokunur ve böylece onda, fikirler psikolojisinin kavrayabileceği her şeyin ötesinde, sözün ilişkisi yankısını bulur.

Böylece denebilir ki, bilinçdışının bulgusunun sonuçları, meydana getirdikleri sarsıntı yalnızca bir geri tepme şeklinde olsa da, pratikte henüz değerlendirilebileceğinden çok ötede kendini duyurmakla birlikte, kuramda daha kendini göstermedi.

Şunu da açıklayalım: İnsanın imleyenle ilişkisinin bu şekilde ön plana çıkarılmasının, bu haliyle, örneğin bir Karen Horney'in fallus tartışmasında Freud tarafından feminist olarak nitelenen konumuyla öncülüğünü yaptığı, sıradan anlamıyla "kültüralist" bir konumla hiç bir ilgisi yoktur. Söz konusu olan insanın toplumsal bir fenomen olarak dil ile ilişkisi olmadığı gibi, alay edercesine kendisine duygu denilen somuta başvurma tarzındaki ilke savsaklamasıyla tanınan, ayrıca her türlü metafizik kavrama zamanaşımına uğramış bir müracaat ile aşılamayan şu ideolojik psikogeneze benzer bir şey hiç değildir.

Söz konusu olan Freud'un düşler konusunda bilinçdışının sahnesi olarak tanımladığı bu öteki sahneyi *(ein anderer Schauplatz)* düzenleyen yasalarda, dili oluşturan maddi açıdan oynak öğeler zinciri düzeyinde ortaya çıkan etkileri yeniden bulmaktır. Öznenin kuruluşu açısından belirleyici olan bu etkiler, metonimi ve metafor tarafından oluşturulan imlenenin bu iki türetici eğilimine göre imleyende "bir araya getirme" ve "yerine koyma" çifte işleviyle belirlenirler. Bu sınamada sözcüğün matematik anlamıyla öyle bir topoloji ortaya çıkar ki, bu olmaksızın sözcüğün analitik anlamıyla bir semptomun yapısını sadece kaydetmenin bile olanaksız olduğu derhal kavranır.

Oteki'nde bu konuşur *(ça parle)* diyoruz; burada Öteki ile, tam da Öteki'nin müdahale ettiği her türlü ilişkide söze başvurmanın çağrıştırdığı yeri kastederek. Eğer Öteki'nde bu konuşuyor ise, kulağıyla duymuş olsun ya da olmasın, öznenin imlenenin her türlü uyanışına mantıki öncelliği dolayısıyla, öznenin orada ken-

di imleyen yerini bulmasından dolayıdır. Bu yerde, yani bilinç dışında eklemlediği şeyin bulgusu bize öznenin nasıl bir yarılma *(Spaltung)* pahasına böylece kurulduğunu kavrama olanağını verir.

İşte burada fallus, işlevi bakımından aydınlanır. Freud'cu doktrinde fallus, eğer fantezi sözcüğüyle imgesel bir etkiyi anlamak gerekiyor ise, bir fantezi değildir. Nesne sözcüğünden bir ilişkide ilginin yöneldiği gerçekliği anlamak gibi bir eğilim olduğu ölçüde, fallus bu doktrindeki haliyle bir nesne, (kısmi, içsel, iyi, kötü vs. bir nesne) hiç değildir. Simgelediği organla; penis ya da kiltoris ile ilişkisi ise çok daha azdır. Ve Freud fallus ile ilgili olarak, Antik Çağda'kiler gibi bir surete *(simulacre)* gönderme yaptıysa, bunun belli bir nedeni vardır.

Çünkü fallus bir imleyendir; analizin özne içi ekonomisinde işlevi belki de gizem içinde tuttuğu şeyin peçesini kaldırmak olan bir imleyen. Çünkü o, imleyen ağırlığıyla imlenen etkilerini koşullandırmasından dolayı bu etkileri bütünlükleri içinde adlandırmaya adanmış imleyendir.

O halde şimdi bu ağırlığın etkilerini araştıralım. Öncelikle bu etkiler, insan konuştuğu için, gereksinimlerinin kendisinden sapması olgusundan, insanın gereksinimlerinin talebe tabii oldukları oranda ona yabancılaşmış olarak geri dönmelerinden kaynaklanır. Bu, insanm gerçek bağımlılığının sonucu değil (burada nevroz kuramındaki bağımlılık kavramından ibaret olan bir parazit anlayışın bulunduğu sanılmasın), kendi olarak imleyen biçimi almasından ve mesajın Öteki'nin yerinden yayımlanmış olmasındandır.

Böylece gereksinimlerde yabancılaşmış olarak bulunan şey, hipotez gereği, talepte eklemlenememekten dolayı bir *Urverdrängung* (kökensel bastırma) oluşturur; ama gereksinimlerde yabancılaşmış ve ancak bir uzantıda görülebilir olan bu şey, insanda arzu *(das Begehren)* olarak mevcut olan şeydir. Analitik deneyimden kaynaklanan fenomonoloji kuşkusuz arzunun onu gereksinimden ayıran aykırı, sapkın, yersiz yurtsuz, serseri, hatta rezilane karakterini gösterecek doğadadır. Burada

adına layık ahlakçılar her zaman kabul etmesin diye fazlaca doğrulanmış bir olguyla karşılaşıyoruz. Geçmişte Freud'culuğun bu olguya statüsünü vermesi gerekecek gibi gözüküyordu. Halbuki aykırı bir biçimde, psikanaliz, kendini, şu tükenmek bilmeyen, pratik olarak arzuyu gereksinime indirgeme idealinin ardında olguyu yadsırken giderek daha da sıkıcı bir hale gelen bir aydınlanma düşmanlığının başında buldu.

İşte bu nedenle burada özgün nitelikleri (Freud'un asla kullanmadığı) früstrasyon kavramında ustaca gözardı edilen talepten yola çıkarak bu statüyü dile getirmemiz gerekiyor.

Kendinde talep, çağırdığı tatminden başka bir şeye dayanır. O, bir bulunma *(présence)* ya da bir bulunmamanın da *(absence)* talebidir. Anneyle ilksel ilişkinin ortaya koyduğu şey, doyurabileceği gereksinimlerin gerisine yerleştirmek üzere bu Öteki'ne gebedir. Talep, Öteki'ni, gereksinimleri tatmin etme ayrıcalığına zaten sahip olan, yani yalnız sayesinde tatmin ola-

cakları şeyden gereksinimleri mahrum edebilme erkine sahip olan olarak kurar. Öteki'nin bu ayrıcalığı böylece sahip olmadığı şeyi armağan etmesinin en kökten biçimini sergiler, örneğin onun aşkı denen şeyi.

Bu nedenledir ki, talep arz edilebilecek her şeyin özgünlüğünü bir aşk kanıtına dönüştürerek ortadan kaldırır *(aufhebt)*, hatta talebin gereksinim için elde ettiği tatminler bile aşk talebinin çiğnenmesinden başka bir şey olmayacak kadar aşağılaşır *(sich erniedrigt)* (bütün bunlar, analist-dadılarımızın bağlı olduğu çocuk bakımı psikolojisinde eksiksiz bir biçimde hissedilir).

O halde böylece geçersiz kılman tikelliğin talebin ötesinde yeniden ortaya çıkması zorunludur. Bu tikellik gerçekten de orada, ama aşk talebinin koşulsuzluğunun gizlediği yapıyı koruyarak yeniden görünür. Düpedüz bir olumsuzlamanın olumsuzlamasından ibaret olmayan bir tersine çevirmeyle, saf kaybın gücü bir silinmenin tortusundan doğar. Arzu, talebin ko-

şulsuzluğuna "mutlak" koşulu ikame eder: Bu koşul gerçekten de aşk kanıtında bir gereksinim tatminine başkaldıran şeyin düğümünü çözer. Öyleyse arzu ne tatmin iştahı, ne de sevgi talebidir ama ilkinin ikincisinden çıkartılmasından doğan ayrım, hatta bu ikisinin yarılması *(Spaltung)* fenomenidir.

Cinsel ilişkinin arzunun bu kapalı alanını nasıl kapladığı ve orada kendi yazgısını nasıl belirleyeceği kavranabilir. Arzu cinsel ilişkinin öznede –yani cinsel ilişkiyle arzunun karşılıklı olarak birbirlerini gösterdikleri yerde– ortaya çıkardığı bilmecenin tam alanıdır da ondan. İlişkinin uyandırdığı talebin, talepte gereksinimin öznesine geri dönüşü; talep edilen aşk kanıtında söz konusu Öteki'ne sunulmuş çokanlamlılık. Bu bilmecedeki örtüşmezlik, onu belgeleyecek en yakın denklemde kendisini belirleyen şeyi ortaya çıkarır: yani Öteki ve özne, ilişkinin yanlarından her biri, ne gereksinim özneleri olmaya ne de aşkın nesneleri olmaya yeterlidir, ama arzunun nedeninin yerini tutmaları gerekir.

Cinsel yaşamda, psikanalizin alanını oluşturan her türlü bozukluğun kökeninde bu doğru vardır. Ama öznenin mutluluğunun koşulunu da bu oluşturur; ve şefkatin olgunlaşmasıyla (yani yalnızca bir gerçeklik olarak Öteki'ne başvuru sayesinde) çözmek üzere "genital"in erdemine yaslanıp örtüşmezliğini gözden saklamak, amacı ne kadar saygın olursa olsun bir dolandırıcılıktan başka bir şey değildir. Burada şunu kaydetmemiz gerekiyor: Fransız analistler, ikiyüzlü genital adanmışlık kavramlarıyla ahlakçı anlayışın yolunu açtılar; öyle ki selametçi ilahi sesleri artık her yerde yankılanıyor.

Ne olursa olsun, madem ki işlevlerinin yerine getirilmesinde mahkum olduğu yer değiştirme ve yoğunlaştırma oyunu öznenin imleyenle ilişkisini damgalıyor, insan bütün olmayı ("bütünsel kişilik" modern psikoterapinin saptığı öncüllerden bir başkası) hedefleyemez.

Fallus, logos'un rolünün, arzunun yükselişine katıldığı bu damganın ayrıcalıklı imleyenidir.

Bu imleyenin, cinsel çiftleşme gerçeğinde yakalanabilecek en göze batan şey olduğu kadar, (mantıki) bağlaca denk düştüğünden sözcüğün sözlük (tipografik) anlamıyla en simgesel şey olduğu için de seçildiği söylenebilir. Ayrıca denebilir ki, şişebilirliği sayesinde öteki kuşağa aktardığı yaşamsal akışın imgesidir.

— Bütün bu laflar, fallusun rolünü ancak üstü örtülü olarak, yani imleyen işlevine kaldırıldıktan *(aufgehoben)* itibaren tüm imlenebilir olanın damgalandığı gizilliğin imi olarak oynayabileceği olgusunun üstünü örtmekten başka bir işe yaramaz.

Fallus, gözden kaybolması ile başlattığı bu *Aufhebung*'un* imleyenidir. İşte bunun için Antik Çağın gizeminde *Aídos (Scham)* şeytanı,** tam da fallusun peçesi düştüğünde ortaya çıkar (Villa de Pompei'deki ünlü tabloya bakınız).

O zaman fallus, bu şeytanın eliyle im-

* Lacan'ın bu yazıda kullandığı *Aufhebung* kavramı Hegel tarafından geliştirildiği biçimiyle "karşıtını içererek olumsuzlama, saklama, yükseltme" anlamına geliyor. Bütün bu anlamları içerecek biçimde Türkçe'de "kaldırma" diyoruz. (Ç.n.)

** Utanç'ın şeytanı.

leyene vurulan, imleyeni imleyici birleşmenin piçi olarak damgalayan sopa* haline gelir.

Böylece öznenin imleyenle kurulmasında bir tamamlayıcılık koşulu ortaya çıkar, ki bu koşul öznenin *Spaltung*'unu ve bu yarığın tamamlandığı müdahale hareketini açıklar.

Yani;

1– Özne varlığını ancak imlediği her şeyin üstünü çizmek *(barrer)* suretiyle işaretleyebilir; kendisi için sevilmek istemesinde görüldüğü gibi, bu da (söylemi ortadan kaldırdığı için) dilbilgisel geçersizliğinin gösterilmesine izin vermeyecek bir hayaldir.

İmleyen olarak fallus (terimin müzikteki armonik bölünmenin "ortalama ve uç mantığı" olarak kullanıldığı anlamda) arzunun mantığını verir.

Bu konuşmamı birazdan kullanacağım algoritma** konusunda, bu kullanımı

* *la barra*: sopa, aynı zamanda imleyenle imleneni ayıran çizgi: imleyen/ünlenen. (Ç.n.)

** *algoritma*: matematikte problem çözmede sistematik bir yöntem (Ç.n.)

size anlatabilmek için, bizi birleştiren analitik deneyimin yankısına güvenmekten başka ne yapabilirim.

Fallusun bir imleyen olması, öznenin ona ancak Öteki'nin yerinde ulaşabileceğini ortaya koyar. Ama bu imleyen orada yalnızca üstü örtülü ve Öteki'nin arzusunun nedeni olarak bulunduğundan, kendi olarak Öteki'nin, yani bizzat kendi de imleyici *Spaltung*'un öznesi olan Öteki'nin arzusu olması haliyle özneye tanıması için dayatılmıştır.

Psikolojik gelişimde su yüzüne çıkan şeyler, fallusun bu imleyen işlevini doğrular.

Böylece, öncelikle, başından itibaren çocuğun, annenin fallusu "içinde taşıdığı" şeklindeki kuruntusuna dayanan Klein'cı olgu daha doğru bir şekilde formüle olur. Ama gelişimi, aşk talebi ile arzusuna sınanması diyalektiğinde düzenlenir.

Aşk talebi sadece, imleyeni ona yabancı olan bir arzudan zarar görebilir. Annenin arzusu fallus *olduğu* içindir ki, çocuk onu tatmin etmek için fallus olmak ister.

Böylece arzuya içkin bölünme daha Öteki'nin arzusunda yaşanmasında kendini belli eder. Şu bakımdan: bu bölünme, öznenin fallusa denk düşen gerçek olarak sahip olabileceği şeyi Öteki'ne sunmasından dolayı tatmin olmasına zaten karşıttır, çünkü onun fallus olmasını isteyen aşk talebi için, sahip olduğu şey sahip olmadığından daha değerli değildir.

Klinik pratik bize gösteriyor ki, Öteki'nin arzusunun bu sınanması, öznenin kendisinin gerçek bir fallusa sahip olup olmadığını değil, annenin fallusa sahip olmadığını öğrenmesi dolayısıyla belirleyicidir. Bu, o olmaksızın, kastrasyon karmaşasına bağlanan hiçbir semptomatik (fobi) ya da yapısal *(Fenisneid)* sonucun ortaya çıkamayacağı deneyim aşamasıdır. Fallik imleyenin, damgası olduğu arzunun "sahip olmak"taki eksiğinin tehdidi ya da özlemiyle bağlantısı işte burada belirginleşir.

Elbette, geleceğinin bağımlı olduğu şey, bu izlencede *(sequence)* babanın devreye soktuğu yasadır.

Ama, yalnızca fallusun işlevini gözönüne alarak da cinsler arasındaki ilişkilerin uyacağı yapıları belirginleştirebiliriz.

Söyleyelim ki; bu ilişkiler bir imleyen ile, fallus ile bağlantılı olarak, bir yandan bu imleyende özneye gerçeklik vermek, öte yandan da imlenecek ilişkileri gerçeksizleştirmek gibi karşıt etkileri olan bir "olmak" ve bir "sahip olmak" çevresinde dönecektir.

Bu, bir yandan korumak, öte yandan eksikliğini maskelemek için "sahip olma"nın yerine geçen ve çiftleşme ediminin sınırına kadar cinslerden her birinin davranışının tipik ya da ideal dışavurumlarının bütününü bir komediye dönüştürecek etkileri olan bir "mış gibi görünmek" sayesinde gerçekleşir.

Bu idealler, tatmin etmek gücünde oldukları, daima aşk talebi olan talepten güç alırlar, bunu arzunun talebe indirgenmesiyle tamamlayarak.

Bu formülleştirme ne kadar aykırı görünürse görünsün, diyeceğiz ki; kadın fallus olmak, yani Öteki'nin arzusunun imle-

yeni olmak için, kadınlığın özsel bir bölümünden, yani bu maskeli balodaki niteliklerinden vazgeçecektir. Çünkü kadın, olmadığı şey için sevilmeyi ve arzulanmayı bekler. Ama arzusuna gelince, arzusunun imleyenini aşk talebinin yöneldiği kişinin bedeninde bulur. Şüphesiz bu imleyici işlevde, onu takınan organın fetiş değeri aldığını unutmamak gerekir. Ama kadın için sonuç, bu haliyle (yukarı bakınız) onu ideal olarak nesnenin verdiği şeyden yoksun bırakan bir aşk deneyiminin ve imleyenini burada bulan bir arzunun aynı nesne üzerinde toplanmasına dayanır. Bu nedenle kadında arzuya ilişkin Verdrängung *(bastırma)* erkekte olduğundan daha az olmasına karşın, cinsel gereksinime özgü tatmindeki yetersizlik, yani frijidite daha az zedeleyicidir.

Erkekte ise tersine, talep ile arzunun diyalektiği öyle sonuçlar doğurur ki, Freud'un bunları aşk yaşamının özgün bir değerden düşmesi *(Erniedrigung)* başlığı altında ait oldukları yere nasıl bir netlikte yerleştirmiş olduğuna bir kez daha hayran kalmamak olanaksız.

Fallus imleyeni kadını aşkta sahip olmadığını veren olarak yapılaştırdığı ölçüde, her ne kadar gerçekte erkek aşk talebi tatminini kadınla ilişkide buluyor ise de, kendi öz fallus arzusu tersine imleyenini arzunun sürekli olarak "bir başka kadına", ya bir bakire ya da bir fahişe olarak çeşitli şekillerde bu fallusu imleyebilen bir başka kadına doğru ısrarla dağılmasında ortaya çıkartacaktır. Bunun sonucu olarak aşk yaşamında erkekte arzuya ilişkin *Verdrängung* çok daha önemli iken iktidarsızlığı çok daha zor katlanabilir kılan genital itkinin bir merkezkaç eğilimi ortaya çıkar.

Gene de burada, erkek işlevinin kurucu belirlenimi gibi görünen bir tür sadakatsizliğin erkeğe özgü olduğunu düşünmemek gerekir. Çünkü daha yakından bakıldığında, aynı bölünme eğiliminin kadında da bulunduğu görülür. Tek ayrımla: kendi olarak Aşk'm Öteki'si, yani verdiği şeyden mahrum olan Öteki niteliklerine hayran olduğu adamın varlığına ikamenin gerçekleştiği geri gitme içinde kendini yetersiz görür.

Burada, erkek eşcinselliği arzusu, arzuyu oluşturan fallik damgaya uygun bir şekilde kendi eğilimi üzerinde kurulurken, kadın eşcinselliğinin gözlemin de gösterdiği gibi aşk talebinin eğilimini güçlendiren bir düş kırıklığına yöneldiği eklenebilirdi. Ama bu nokta, maske işlevi arzunun reddinin çözümüne ulaştığı özdeşleşmelere egemen olduğu ölçüde, bu işleve geri dönecek daha ayrıntılı bir incelemeyi gerektirirdi.